

SOLIQ SIYOSATI VA MOLIYA BARQARORLIGI: BYUDJET BALANSINI SAQLASH VA IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIRI

Ilmiy rahbar Muxlisa Usmonova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Xudoyberganov Imomboy

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqola soliq siyosati va moliya barqarorligi o‘rtasidagi uzviy va murakkab bog‘liqlikni chuqur tahlil qiladi. Soliq tizimi davlatning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda eng muhim vosita hisoblanadi, chunki soliqlar orqali byudjet balansini saqlash, davlat xarajatlarini moliyalashtirish va ijtimoiy sohalarni rivojlantirish mumkin bo‘ladi. Maqolada 2018–2024 yillar davomida O‘zbekistonning soliq siyosati, soliq tushumlari va byudjet ko‘rsatkichlari bo‘yicha statistik ma’lumotlar o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, samarali soliq siyosati byudjet defitsitini kamaytiradi, iqtisodiy o‘rishni rag‘batlantiradi va davlatning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

Shuningdek, maqolada soliq tizimining samaradorligini oshirish, moliya barqarorligini ta’minlash va iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari asosida soliq yengilliklari, elektron soliq deklaratsiyalari va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish kabi strategik choralar moliya barqarorligini oshirish va byudjetni muvozanatda ushlab turish imkonini beradi.

Kirish

Soliq tizimi davlat moliyaviy barqarorligini ta’minlashda eng asosiy vositalardan biri sifatida iqtisodiyotning turli sohalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Byudjet mablag'lari asosan soliqlardan kelib tushadi, shuning uchun soliq tushumlarining barqarorligi davlatning moliyaviy salohiyatini mustahkamlashga, ijtimoiy sohalar – ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma va ijtimoiy himoya tizimlarini rivojlantirishga imkon beradi. Soliq siyosati samarali bo'lsa, davlat byudjeti muvozanatli bo'ladi, moliya barqarorligi saqlanadi, investitsiyalar jalb qilinadi va iqtisodiy faollik oshadi. Aksincha, soliq tushumlari yetarli bo'lmasa yoki soliq siyosati samarali amalga oshirilmasa, byudjet defitsiti ortadi, davlat qarzlarini ko'payadi, inflyatsiya xavfi kuchayadi va iqtisodiy o'sish sekinlashadi. Soliq siyosati nafaqat daromadlarni oshirish vositasi, balki iqtisodiy faollikni rag'batlantirish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmi hamdir. Masalan, kichik va o'rta biznesga beriladigan soliq imtiyozlari yangi ish o'rinlarini yaratishga, innovatsion loyihalarni rivojlantirishga va ichki bozorda raqobatni kuchaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, samarali soliq nazorati va elektron soliq deklaratsiyalari moliya barqarorligini oshirishga, soliqlarni adolatli yig'ishga va byudjet tushumlarini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonning 2018–2024 yillardagi tajribasi shuni ko'rsatadiki, soliq tizimida amalga oshirilgan islohotlar, soliq stavkalarini optimallashtirish, nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va raqamli platformalarni joriy etish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga muhim ta'sir ko'rsatadi. Shu davrda soliq tushumlari va byudjet balansining ijobiy dinamikasi kuzatilgan, bu esa soliq siyosatining iqtisodiy rivojlanishdagi rolini aniq ko'rsatadi. Shu bilan birga, soliq siyosati orqali iqtisodiy o'sish va moliya barqarorligini uyg'unlashtirish muhimdir. Soliq yengilliklari, preferensiyalar va rag'batlantirish mexanizmlari davlat moliyasining barqarorligini saqlash bilan birga, iqtisodiy faollikni ham oshiradi. Soliq tizimi va moliya barqarorligi o'rtasidagi bu uzviy bog'liqlik nafaqat byudjetni muvozanatda ushlab turishga, balki ijtimoiy farovonlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli, soliq siyosatini takomillashtirish va moliya barqarorligini ta'minlash bo'yicha ilmiy va amaliy choralarni aniqlash bugungi iqtisodiy sharoitda juda dolzarbdir.

Adabiyotlar sharhi

O'zbekiston sharoitida soliq siyosati va moliya barqarorligini o'rganishda ikki kitob ayniqsa dolzarbdir: F.B. Isayevning *“Soliq huquqi”* va T.S. Malikovning *“Byudjet-soliq siyosati”*.

F.B. Isayevaning¹ kitobi soliq tizimining huquqiy asoslarini batafsil yoritadi. Kitobda soliqlarning turlari, ularning hisoblanishi va byudjetga o'tkazilishi tartibi tushuntiriladi. Shuningdek, soliq to'lovchilarning majburiyatlari va soliq organlarining faoliyati haqida ham ma'lumotlar berilgan. Bu manba soliq siyosatining davlat moliyasini barqarorlashtirishdagi rolini tushunishga yordam beradi. Muallif soliq tushumlarining byudjet balansini shakllantirish, davlat xarajatlarini moliyalashtirish va iqtisodiy faollikni rag'batlantirishdagi ahamiyatini misollar bilan ko'rsatadi.

T.S. Malikovning² kitobi esa soliq siyosati va budjet mexanizmini o'rganishga bag'ishlangan. Kitobda soliq tushumlarining davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi roli, byudjet balansini saqlash va iqtisodiy o'sishga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, soliq stavkalari, soliq bazasi va budjet strategiyasi orqali moliya barqarorligini ta'minlash yo'llari keltirilgan. Bu manba soliq siyosatining amaliy jihatlarini tushunishga imkon beradi va soliq tushumlari yordamida iqtisodiy barqarorlikni qanday saqlash mumkinligini ko'rsatadi.

Ushbu ikki manba bir-birini to'ldiradi: *“Soliq huquqi”* soliq tizimining huquqiy asosini ochib beradi, *“Byudjet-soliq siyosati”* esa soliq siyosati va moliya barqarorligi o'rtasidagi amaliy bog'liqlikni tushuntiradi. Shu bilan, soliq tushumlari va byudjet balansini saqlash orqali iqtisodiy o'sish va moliya barqarorligini ta'minlash mexanizmlari haqida aniq tasavvur hosil qilinadi.

¹ <https://drive.google.com/file/d/1mFyNRLtu1v6YYSxOptjpTIAZgWnv3E2V/view?pli=1>

² <https://api.ziynet.uz/uploads/books/835095/5e7315b87a52b.pdf>

Tadqiqotlar metodologiyasi

Ushbu tadqiqotning maqsadi — O‘zbekiston sharoitida soliq siyosati orqali moliya barqarorligini ta’minlash, byudjet balansini saqlash va iqtisodiy o‘shishga ta’sirini aniqlashdir. Shu maqsadni amalga oshirish uchun bir nechta metod va yondashuvlardan foydalandik.

Birinchidan, **tahliliy metod** yordamida soliq qonunchiligi, byudjet ko‘rsatkichlari va boshqa rasmiy ma’lumotlar o‘rganildi. Bu metod orqali soliq tushumlari va byudjet balansining o‘zaro bog‘liqligi, soliq siyosatining moliyaviy barqarorlikka ta’siri aniqlash mumkin bo‘ldi.

Ikkinchidan, **statistik metod** orqali 2018–2024 yillarda O‘zbekistonning soliq tushumlari, byudjet daromadlari va iqtisodiy o‘shish ko‘rsatkichlari sonli jihatdan tahlil qilindi. Bu yondashuv soliq tushumlari bilan iqtisodiy faollik o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniq ko‘rsatishga yordam berdi.

Uchinchidan, **taqqoslash va solishtirish metodlari** ishlatildi. Turli yillarda amalga oshirilgan soliq islohotlari, soliq stavkalari va ularning byudjet balansiga ta’siri solishtirildi. Shu orqali samarali va samarasiz soliq choralari aniqlanib, takomillashtirish yo‘llari belgilandi.

To‘rtinchidan, **amaliy tavsiyalar ishlab chiqish metodidan** foydalandik. Tadqiqot natijalariga asoslanib, soliq siyosatini takomillashtirish, byudjet balansini saqlash va iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirish bo‘yicha konkret tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqotda F.B. Isayevning “*Soliq huquqi*” va T.S. Malikovning “*Byudjet-soliq siyosati*” kitoblari asosiy manbalar sifatida ishlatildi. Bu manbalar soliq tizimining huquqiy va amaliy jihatlarini yoritib, soliq siyosati va moliya barqarorligi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tahlil qilish imkonini berdi. Shunday qilib, tadqiqot metodologiyasi orqali soliq siyosati va moliya barqarorligini chuqur

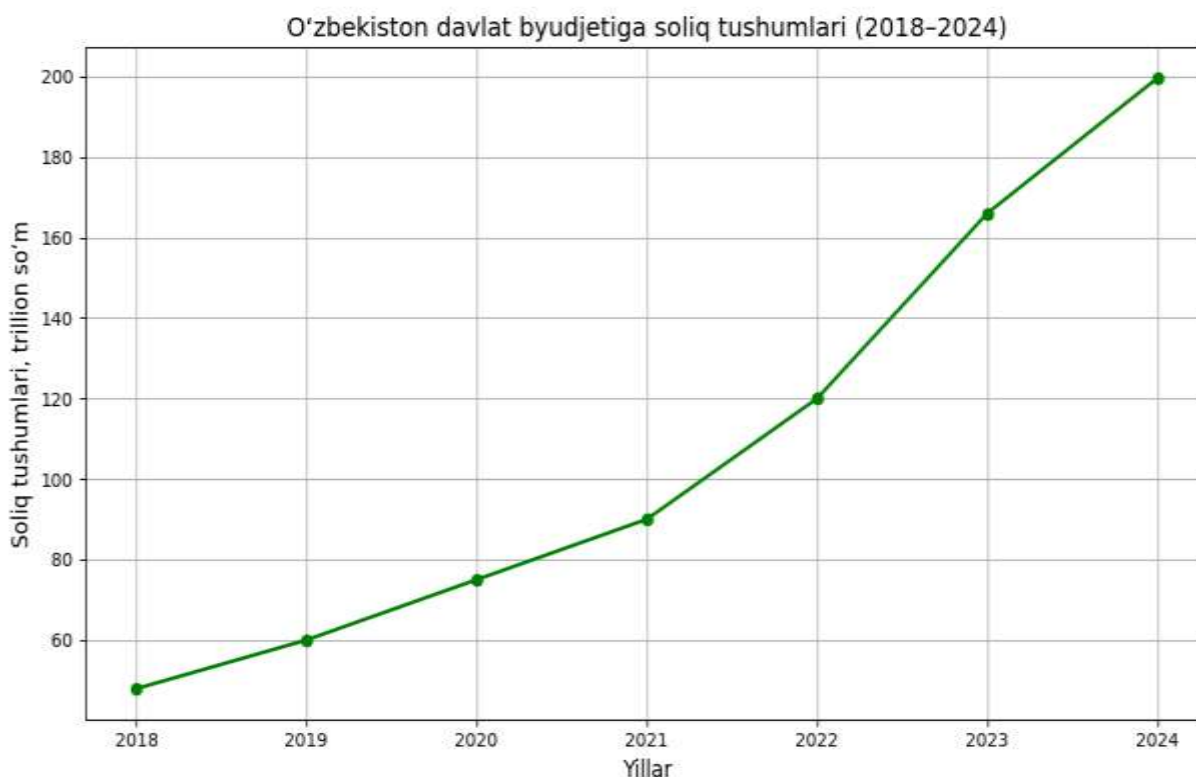

o'rganish, byudjetni muvozanatda saqlash va iqtisodiy o'sishga ta'sirini aniqlash imkoniyati yaratildi.

Tahlil va natijalar

2018 yildan 2024 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston soliq tizimi orqali yig'ilgan soliq tushumlari ancha ko'paygan. 2024 yilda davlat byudjetiga jami **taxminan 199,1–199,6 trillion so'm** soliq tushumlari yig'ildi, bu 2023 yilga nisbatan **taxminan 20% ga ko'p** ekanligi e'lon qilindi. Bu o'sish davlat soliq tizimini raqamlashtirish, soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish va soliq to'lovchilarning majburiyatlarini o'z vaqtida bajarishi bilan bog'liq bo'ldi. Eng katta hissalar korporativ foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) va jismoniy shaxslar daromad solig'idan tushgan. Masalan, 2024 yilda korporativ foyda solig'i bo'yicha tushumlar sezilarli darajada oshib, **52,7 trillion so'mni** tashkil etdi, qo'shilgan qiymat solig'i 39,6 trillion so'm, daromad solig'i esa 35,4 trillion so'm bo'ldi. Bu soliq tushumlarining o'sish sur'ati orqali byudjetga ko'proq daromad tushgani yaqqol ko'rinadi. 2018 yilda soliq tushumlari aniq raqam bilan e'lon qilinmagan bo'lsa ham, o'nlab trillion so'm darajasida bo'lgan. Shu davrdan 2024 yilgacha soliq tushumlari deyarli **to'rt barobar o'sdi**, bu byudjetning yanada muvozanatli bo'lishini ta'minladi va davlat xarajatlarini moliyalashtirish imkonini kengaytirdi. 2025 yilda ham soliq tushumlarining o'sishi davom etmoqda: 9 oy ichida byudjetga jami **158,7 trillion³ so'm** soliq tushganligi, bu 2024 yilning shu davriga nisbatan **18% ga ko'pligini** ko'rsatmoqda. Shuning uchun statistik ma'lumotlar asosida aytish mumkin: O'zbekiston soliq tizimi so'nggi yillarda barqaror ravishda daromadlarni oshirib, byudjet balansini saqlashga yordam berdi va iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda.

³ <https://stat.uz/uz/>

Xulosa va takliflar

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, soliq siyosati davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlash va byudjet balansini saqlashda muhim vosita hisoblanadi. 2018–2024 yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan soliq islohotlari va soliq tushumlarining o'sishi byudjet daromadlarini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, korporativ foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i va jismoniy shaxslar daromad solig'i orqali tushumlarning ko'payishi byudjetni muvozanatda saqlashga va davlat xarajatlarini moliyalashtirishga imkon yaratdi. Shu bilan birga, samarali soliq siyosati iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va yangi ish o'rinlarini yaratish imkonini ham beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, soliq tizimi va moliya barqarorligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni mustahkamlash iqtisodiy rivojlanish uchun zarurdir.

Takliflar

1. **Soliq tizimini raqamlashtirishni yanada rivojlantirish** – elektron soliq deklaratsiyalari va avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlari orqali soliqlarni to‘plash samaradorligini oshirish.
2. **Soliq imtiyozlari va preferensiyalarni maqsadli qo‘llash** – kichik va o‘rta biznesni rag‘batlantirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va innovatsion loyihalarni rivojlantirish uchun soliq yengilliklarini samarali yo‘naltirish.
3. **Soliq stavkalarini optimallashtirish** – iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish va byudjet tushumlarini barqaror darajada ta‘minlash maqsadida soliq stavkalarini doimiy monitoring qilish va kerak bo‘lganda moslashtirish.
4. **Nazorat va audit mexanizmlarini kuchaytirish** – soliqlarni adolatli yig‘ish, byudjet defitsitini kamaytirish va moliya barqarorligini mustahkamlash uchun soliq nazorati tizimini takomillashtirish.
5. **Ijtimoiy va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishni ta‘minlash** – soliq tushumlaridan olingan mablag‘larni ta‘lim, sog‘liqni saqlash va boshqa ijtimoiy sohalarda samarali ishlatish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Isayev F.B. **Soliq huquqi**. – Toshkent: “Yuridik adabiyot”, 2017. – 312 b.
(Soliq tizimining huquqiy asoslari, soliqlar turlari, hisoblash tartibi va soliq organlari faoliyati haqida ma’lumot beradi.)
2. Malikov T.S. **Byudjet soliq siyosati**. – Toshkent: “Iqtisodiyot va moliya”, 2018. – 256 b.
(Soliq siyosati va byudjet mexanizmi, soliq tushumlari orqali moliya barqarorligini ta‘minlash va iqtisodiy o‘sishga ta’siri tahlil qilinadi.)

3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. **Milliy hisoblar va byudjet tushumlari statistikasi, 2018–2024.** – Toshkent, 2025.
(Rasmiy statistika manbasi, soliq tushumlari va byudjet balansining dinamikasi bo‘yicha ma’lumot beradi.)
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **“Soliq siyosatini takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar”** qarorlari. – Toshkent, 2018–2024.
(Soliq islohotlari va soliq imtiyozlari bo‘yicha rasmiy hujjatlar.)